

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд
за присъждане на образователна и научна степен „доктор”
по ПН 2.3. Философия
на тема

ОНТОЛОГИЯ НА КОНСУЛТАТИВНАТА РАЗУМНОСТ

на докторанта по програма „Онтология”

Даниел Александров Иванов

с научен ръководител проф. д-р проф. д-р **Веселин Христов Дафов**

в Софийски университет „Св. Климент Охридски“

от проф. д-р **Даниела Василева Сотирова**,

член на Научното жури,

съгласно решение на Факултетния съвет

на Философски факултет от 11.04.2023, протокол № 9

За докторанта и процедурата

На 24 април 2023 г. уважаемото Научно жури е определило да подготвя тази рецензия. Получих дисертацията, автореферата и още 6 документа във връзка с този ангажимент.

Не познавам автора на дисертацията. От документацията става ясно, че Даниел Александров¹ е докторант по философия в Софийски университет "Св. Климент Охридски" от 2019 г. Още като магистър е разработвал теми и тези за субективността, консултирането и интернет идентичностите. Бил е един семестър студент по Програма „Еразус +“ в университет в Мадрид. Д. Александров е модератор, член на инициативни комитети и организатор и участник в академични събития, всички те свързани със заглавието на представената работа. Преподавал е философия на деца и ученици. В автореферата си дори е включил отделно два параграфа – “Организиране на академични събития” и “Преподавателска дейност”.

Видно е, че докторантът е развивал интереса си и е “навлизал” в практикуване по тематиката на дисертацията с години и последователно. Положително оценявам такъв случай на приложно-практическа обвързаност на философския труд и дълготрайната ангажираност с изследваната област.

Относно важността на темата

Тук ще изтъкна такива аргументи:

---

¹ Александров е използваното от докторанта фамилно име в повечето публикации, към което ще се придържам в рецензията.

Първо, в съвременните социални и поведенски науки има методологическа потребност от традиционни философски понятия като *онтология*. Последното например се използва при осмисляне на *експертна обратна връзка* при създаване и развитие на екипи – виртуални, по дългосрочни проекти, с разнородни участници от собственици, клиенти, институции и граждани, когато се търси отговор на обобщения въпрос *как да се подобри развитието на онтологията*. Дискутира се също какво е *комуникативна онтология* на организацията. Изобщо, идеята за *моделиране на свят* в днешно време има многообразни конкретизации и интересът към философските интерпретации на онтологическото е засилен в частните науки.

Второ, след 70-те години на 20в. философското консултиране, наричано още *философска практика* или *клинична философия*, се налага със свои организационни форми като “философска къща” или “кафене”, особено в страни като Нидерландия и САЩ, предизвиквайки както одобрение, така и подозрение поради липсата на сертифицирана експертиза на практикуващите². Всеки, независимо дали е дете или възрастен, има същностни потребности да се свързва с другите, да изследва промени в самия себе си и да разбира човешките емоционални, когнитивни и поведенски реакции. Докторският труд на Д. Александров е изследване на границите на философското консултиране, насочено към онтологичната разлика между психологическо и философско и дефиниране на последното.

На трето място, научният ръководител на докторанта проф. Веселин Дафов е продължил започнатото от проф. Александър Андонов, като е създал в Софийски университет програма и обучение по „*Философия за деца*“. Оставам с впечатлението, че Даниел Александров е изявен деятел в инициативите й.³ Темата и текстът на рецензираната дисертация е плод на стореното по тази програма. Дисертантът е обобщил натрупан собствен опит в специфичното философско консултиране, от което има нарастваща социална потребност в условия на дигитализирана и изолационистска среда. Очевидна е социалната потребност от нови идеи и интригуваща работа в полето на философия за деца, когато последните са пред мониторите преди да проговорят.

Структуриране и съдържание на дисертацията

Дисертацията е в обем от 291с. В библиографията, изложена на последните 10 страници, са цитирани над 200 заглавия на български, английски и немски език. Докторантът познава

---

² Те са свързани с противоречиви оценките за философското консултиране на Л. Маринов от Канада (Marinoff, L. (1999) *Plato not Prozac*, New York: Harper Collins), за което пише в цитираната от докторана статия на Cohen, E. (2004).

³ Информация за тази дейност намерих в: <https://webstage.bg/filosofiya-i-psihologiya/6509-svetat-si-e-na-myastotopichkite-peyat-roditelite-obichat-detsata-si-prof-d-r-veselin-dafov-i-filosofiya-na-krizata.html>.

много добре световната, а и българската философска книжнина, свързани с темата. Наистина, има публикации на наши колеги философи и психолози за консултирането, които не са споменати, бидейки несвързани директно с онтическото и онтологическото или пък са подготвени извън Алма Матер.

Авторът се позовава коректно и на законовите разпоредби (наредби) в България и на Европейския съюз, свързани с консултирането в детска възраст и в дигитална среда

Работата е подредена в *шест глави*. Ще си позволя коментирането им в обратен ред. Последната шеста глава всъщност е „Заклчението“, петата е „Приложения (интервюта и представяния)“, а четвъртата глава носи запомнящо се название - „Проектни вразумявания“. Както това е обичайно за дисертации, следват три глави, и те са по същината на темата в заглавието на текста.

Трета глава за *консултативната действителност и субектностната грижа* представя консултативната идея и „ангажимента на консултативната разумност като проектизираща се грижа“⁴. Тази част е най-обемна и «шарена» - тя започва с параграфа „Сартр и ученикът му“, продължава с параграфи за консултативната грижа, консултативната медицина и психология, философското и психологическото консултиране, философията за деца и завършва с дигиталната компетентност. Неизбежно е впечатлението за мозаечна разпокъсаност в желанието за изчерпателност при описание на панорамата на консултирането.

Втората глава „*Онтология на консултативната разумност*“ възприех като основна в този философски труд. Тя е в обем от 77с. (от 99 до 176с.) Заглавието ѝ е повторение със заглавието на цялата дисертация, което е отчасти проблематично, макар и по-скоро да е формална, отколкото съдържателна бележка. В тази част историко-философски се тръгва от Сократ и Алкивиад и се стига до Кант и Мария фон Херберт. Недоизпипано е още едно буквално съвпадение - на така озаглавената глава с параграф 4 от нея. Сред всички (общо над 10 параграфа в тази „носеща“ глава) отделям като ценни попадения с оригинални идеи в многопосочното разкриване на онтология на консултативната разумност в различни перспективи следните три параграфа: „Грижата за себе си“ (с.115-122), „Грижата за душата“ (с.123-130), „Консултативната идея в образованието“ (с.151-163).

Стигаме до първата глава „*Практики на консултиране*“, състояща се от 10 параграфа. В нея авторът е разграничил налични, многообразни и процесуални практики - той прави разлика между тях според наличност и действителност на проблемите и съдържанието. Тук специално е

---

⁴ С.4 от Автореферата.

отделен подраздел за *онтологическия ангажимент* на изследването. В параграфа „*Практики на консултирането като налични*“ е предложен подробен терминологичен анализ на думата «консултиране» в различните езици, научни дисциплини и видове експертизи. Изтъквам, че този фокус към *смисъла на думите* и контекстуалността е в духа на класическата хуманитаристиката и академичните стандарти за добре свършено философско изследване.

Авторът стига до «признанието» и поемане на изследователската отговорност да заличи някои разлики в употребата на термина «консултиране». Според Александров „...саморазличаването в действителността на консултирането би снело именно такава двусмислие, при все, че правещи различието ще бъдат не станалите наличност резултати в практиките, а самите действия на практикуващия консултант... Ако „консултиране“ звучи професионално и специализирано, то..., „съветване“ (advising), би било близко по смисъл до ежедневната употреба: родителски съвет, приятелски съвет, съвет от непознат.“⁵ Философският характер и конкретно – фокусът върху онтологията оправдават и изискват подобно тълкуване. Консултирането като *експертиза и услуга с цена* на пазара и дори – *диалогът*, изглеждащ неизбежен при философското консултиране, не са използвани като ключови понятия. Текстът за практиките на консултиране е мислен и написан като „покана за съвместно мислене“.⁶

Като цяло структурата на дисертацията е обстоятелствена и аналитична. На места е твърде детайлизирана с описания на цитирани интервюта и детски философски съждения, което е много занимателно, но и доста затрудняващо цялостното възприемане. Без съмнение, в текста са представени в пълнота и до някъде с последователност идеите и авторовият опит в специфична и обичана от него област, интригуваща и за четящия човек.

Научни приноси в дисертационния труд

Докторантът е описал 14 приноса, наречени *научни*, като под линия е уточнил, че *приносни моменти* се съдържат в 5 от тях. Въпреки тавтологичното изразяване, приемам самооценката на Даниел Александров като достоверна.

Обръщам внимание на *втория принос*⁷ с молба към докторанта да го разтълкува по време на защитата. Водена съм, първо, от разбирането, че придържането към концептуалното

---

⁵ Сс.26-27. от Дисертацията.

⁶ С. 11 от Дисертацията.

⁷ Сс. 274-275 от Дисертацията: «Като онтологично изследване, конкретно от позициите субектната онтология, дисертационният труд развива и разкрива консултативната разумност, идеята за консултиране и консултативната действителност с оглед ангажимента на субектността. *Консултативната субектност удържа в единство ставането си и собственото си проектизиране като действителна грижа*».

осмисляне на философското консултиране като практика е условие последното да не бъде разбирано и пожелавано само като някаква „уелнес форма“. Освен това, да бъдеш консултант става все по-привлекателно за хора с различни нива на очаквания, подготовка, професии (призвания) и обща култура, поради което консултативната разумност следва да се изтъква и обяснява.

Публикации по темата на дисертацията

Д. Александров има *шест публикации*⁸ – една статия, а останалите са доклади на научни конференции, съдоклади и текстове в сборници, всички те са на български. Минимално изискваните точки по групи показатели за направление 2.3. Философия са 30 точки в група Г. Петте текста на докторанта са в български научни издания с научно рецензиране и фигурират в Националния референтен списък на НАЦИД, като така той получава *50 точки*.

Като брой, но и като разнообразие на публикационните изяви в периодиката и в интернет форуми, представеното от дисертанта е надхвърлящо изискванията за защита на докторска теза. Бих му препоръчала да публикува свои бъдещи философски текстове и на английски език.

Въпроси към докторанта

Четейки дисертацията, си задавах често въпроса: дали тук ще става дума за философия на консултирането или се осмисля консултирането като философстване? Би било интересно Александров да сподели своето тълкуване. (Аз съм склонна да мисля, че разказът му е по-скоро за второто). Какво е разумност и рационалност е друг по-общ въпрос, който възникна при четенето на този труд. Какво е споделяне, диалог, автономност на другия и намеса? Как да опишем клиентския тип отношения в консултирането и може ли да ги игнорираме? Тези въпроси биха били интригуващо продължение в изследванията на Даниел Александров.

Бележки и препоръки

Терминологията би могла да се уточни със сигурност в случай, че докторантът продължи да работи по тази проблематика. Например, има претрупаност в езика (при целия ми респект към академичния и витиеват философски изказ, фраза като „търсенето“⁹ на консултативната идея

---

⁸ В таблицата за съответствие с минималните изисквания са включени 5 публикации, една от които е под печат, а общата библиография към дисертацията, започва с 10 негови публикации (една от които е в съавторство), като са цитирани също радиопредвания и други публични изяви.

⁹ С.6 от Автореферата.

в проектизацията на видовете грижа спрямо човешката субектност“ се нуждае от редактиране.

По-скоро *езиково-техническа* е следната ми бележка – спрямо обичайната, е объркваща подредбата на арабска и римска номерация в автореферата, където параграфите са обозначени с римски цифри¹⁰.

Мисля, че научната издържаност изисква да се конкретизира кога, къде и кои и кой (в детска градина Но, в училище, в междучасие, на детско парти на рожден ден, по време на урок по...) са слушани детските реплики. Тук не коментирам отговорността за информиране на родителите и граници на етична публичност, а изследователска издържаност в посока на събиране на данни за дисертационен труд.¹¹

Като част от основни глави са включени или изброени методически материали и указания, в т.ч. – и конспект за изпити по програми, свързани с темата. На места подобна „мозаечност“ на изложението създава впечатление за събрани текстове „в насипно състояние“, за което не съм сигурна дали е недостатък на докторска дисертация на такава тема. Но в повечето случаи занимателните записки от час по „философия за/с деца“ са уместни, но понякога прекалено илюстриращи и не обобщени.

Използвам публичното рецензиране като повод, за да коментирам известна *гилдийна затвореност* по катедри и университети и слабия интерес към сходна проблематика, разработвана от колеги философи, психолози, културолози и др. извън съответната институция. В малката ни страна е неоправдано непознаването на публикации и инициативи по темата и позоваването световния англоезичен публикационен масив. Авторът далеч не е единствен, който не показва интерес и познаване на български изяви и изследвания по темата си извън СУ¹².

Обобщени впечатления

Авторефератът предлага адекватно резюме на основните тези на изследването. Той е в общ обем от 58 стр., от които 43 стр. е самият текст, съпроводен от библиографията и от автобиография на докторанта.

---

¹⁰ Сс. 6-42 от Автореферата.

¹¹ “Горното е част от философска дискусия, с която изследваме темата за „Космоса“ заедно с 4-5-годишни деца” не е съвсем прецизно позоваване днес.

¹² Примерно, програмата “*Екзистенциално споделяне*” във ВТУ (<https://www.uni-vt.bg/bul/spec/>; текстове на Бакрачева, М., (2018), Сп. „Етически изследвания“, бр. 3, кн. 2 и др.

Обобщените впечатления са изцяло позитивни. Ще подсиля извода с това, че текстът предлага *стимулиращи идеи и осмислени примери*, полезни за всеки опит да практикуващ консултиране – било то философско или психотерапевтично, а те се множат и у нас.

Дисертацията е интересна и полезна за *академичното преподаване на философия, етика, приложни етики* и други хуманитарни дисциплини. Разбира се, тя е важна и за преподаватели по философия *в средното училище*, както и за *интердисциплинни изследвания* между педагогика, културна антропология и философия.

В заключение ще подчертая, че представеният труд съдържа теоретични и приложни идеи, които са актуални и много полезни за философското разбиране на консултирането. Оценката ми за докторската теза, автореферата и публикуваните статии на маг. Даниел Александров, е положителна. Работата му притежава необходимата пълнота и оригиналност, академична и практическа значимост на дисертация за научна степен „доктор” в България.

Препоръчвам присъждането на образователната и научна степен доктор на Даниел Александров.

8.06.2023 г.

/проф. д-р Даниела Сотирова/